

نامه بلاونه کراوهکانی مهولهویی کورد له کهشکۆلی کهریمبهگی جافدا

عبدوللا حهیبی
کاروان عوسمان خهیات

ریکهوتی وەرگرتنی توێژینهوه: ۲۰۲۴/۱۰/۱۲

ریکهوتی بلاوکردنهوهی توێژینهوه: ۲۰۲۵/۰۶/۲۲

پوخته:

کهشکۆلی کهریمبهگی فەتاحبهگی جاف (1885-1949) دوو بهرگه و له چهند بهش پێک هاتوه. بهشیکی زۆری کهشکۆلهکه بۆ شیعەر و نووسراوهی مهولهویی تهرخان کراوه. ههرچهند ناوی نووسهری نهم بهشهی کهشکۆلهکه به نهنقهست سهرپنדרاوهتهوه، بهلام له گۆتایی نووسراوهکاندا سالهکانی 1299 و 1309 کۆچی دهبندرین و خهتی نووسراوهکانیش ههیی خودی کهریمبهگ نییه و دیاره که پیشتر نووسراوان و بهجۆریک به دهستی کهریمبهگی جاف گهیشتون. لهم کهشکۆلهدا ئهژماریکی زۆر و نزیک به تهواوی شیعەر مهکانی مهولهویی به خهتیکی خوش نووسراونهتهوه و له بهشیکیشیدا کورتکراوهی «عهقیدهی مهرزبیه»ی مهولهویی هاتوه. بهلام ئهو بهشهی که جیگای سهرنج و باسی نهم وتارمیه ئهمویه که له بهشیکیدا 44 نامهیهی مهولهویی نووسراونهتهوه و 19 نامهیهان له یادی مهرداندا هاتوه و 25 نامهیهیان له ههچ جیگایهکهدا نههاتون. بهشیک لهوانهیش که پیشتر له کتیی «یادی مهردان»ی مامۆستا مهلا عهبدولکههریمی مودهریسدا چاپ کراون، لهگهڵ دهستنوسیهی نامهکانی مهولهویی له کهشکۆلی کهریمبهگی جافدا ههندیک جاوز بیان ههیه. نهم جیوازیبانه له نامه بهناوبانگهکی مهولهویی که بۆ «فهخرولعهلمای سنهیهی» نووسیوه زۆر بهرچاوتره. ئیمه لهم وتارهدا جیا له لیکۆلینهوه لهسهر جیوازیبانهکانی ئهو نامهیه که بۆ فهخرولعهلمای نووسیوه، بهشیک له نامهانه دهخهینه روو که تا ئیستا له ههچ سهرچاوهیهکی دهستنوس یان چاپکراودا نههاتون.

کلیل واژهکان: دهستنوسی کوردی، کهریمبهگی جاف، مهولهویی، نامهکانی مهولهویی.

پیشهکی:

ساگر دهنهوهی ههندیک دهستنوس گرنگی و تایبهتمهندی خۆی ههیه، ئهگهر ئهو دهستنوسهیش ناوی نووسهر و سالی نووسینهوه و خاومندار ئینیهکهی دیار بێت، ئهوه گرنگیهکی زیاتر دهرمهکویت و لهناو میژووی ئهدهبی کوردیدا کاریگهری و ڕهنگدانوهی جیوازی دهییت.

نهم دهستنوسهیهی که به ناوی کهریمبهگی جافه دهناسپنדרیت، دهستنوسیهکی دوو بهرگییه و نزیکه 1200 لاپههریه و بهرهمی شاعیرانی کوردی زۆر تیدایه و بهشیکی زۆری بۆ بهرهمهکانی مهولهویی تاوگۆزی تهرخان کراوه، لهناو ئهو بهرهمانهی مهولهویدا ئهوهی جێی بابهی ئیمه بوو، نامهکانی مهولهویی بوو. ئهو نامهیهی که له بهرگی یهکهمی کهشکۆلهکهی کهریم بهگدا هاتوه، 44 نامهیه و له دوو بهشدا هاتوه، نهم نامهانه 19 نامهیهان له یادی مهرداندا هاتوه و ههندیکیان جیوازی وشهیهیه ههیه و ههندیکیشان جیوازیبانهکانیان به جۆریکه که پێویستی به لیکۆلینهوهیهکی تایبهتی و نوسهیهی تر ههیه. بهشیک تری ئهو نامهیهی که بهپێی زانیاری ئیمه 25 نامهیه و له ههچ جیگایهکی تردا نههاتوه.

لهم لیکۆلینهوهیدا ئیمه ئاورمان له ناساندنی دهستنوسهکه و نامهیهی مهولهویی بۆ فهخرولعهلمای سنهیهی داوتهوه و ههندیک له جیوازیبانهکانیمان دهستیشان کردوه و دهقهکهی دهستنوسهکهشمان ههمووی ههناوه. لهگهڵ ئهوهیشدا نامهیهکی تر نیشان دراوه که له یادی مهرداندا به شیوهی یهک نامه هاتوه و له دهستنوسهکهی کهریم بهگدا و مکو دوو نامه هاتوه و جیوازیی زۆریان ههیه، خود نامهکان به تهواوتی ههناون.

نهم لیکۆلینهوهیه لهسهر بنهای تهک دهستنوس (نوسه) و بهپێی میتۆدی ئهقهدهمی نوسه و بهروردکاری ئهنجام دراوه.

کهریمبهگی جاف کینیه؟

کهریمبهگی جاف کوری فەتاح بهگی کوری ههمپاشای جافه. له سالی 1302 کۆچی بهرامهر به 1885 زایینی له گوندی گردهبانی ههوارگهی کانیچهقل هاتوته دونهوه. فەتاحبهگی باوکی کهریم بهگ له سالی 1908ی زایینی له شاری مهریوان به نهخۆشی گرانهتا کۆچی دواپیی کردوه و تهرمهکهی له گۆرستانی پینجوزین، لهو مزگهوتهی که وهسمنپاشای برای دروستی کردبوو، له تهنیش گۆری دایکیدا نهژراوه.

کهریم بهگی فەتاحبهگی جاف خویندنی سهرمتایی له لایهن مامۆستای تایبهتهوه بووه. بۆ درژمدان به خویندن چومه شاری سلیمانی و له مالی عهبدوللاناغای خالۆی ماوتهوه و له حوجرهی مهلا سهعهید زلملهییدا درژهی به خویندنهکهی داوه. ههر لهوێ را قورئان و کتیه فیهیهکانی ئهوکاتهی خویندوه، دواتر ورده کتیه فارسیهکانی حوجرهی و مکو گولستان و بووستانی تهواو کردوه و دواتر گهرماوتهوه نۆ جاف. لهناو جافیشدا له لای شیخ عهلی بهرنجی و شیخ غهنی که مهحمودپاشای مامی له ئیستهمهبولهوه لهگهڵ خۆیدا ههنابووی، دووباره زمانی فارسی خویندوه.

ئهو کاتهی فەتاحبهگی جافی باوکی کهریم بهگ کۆچی دواپیی کردوه، ئیدارمکردنی زهویوزار و کاروبارمهکانی ئێلی جاف تا باومنهور و ئیراهیم خانچی لهژیر دمهسلاتی ئهمدا بووه و له چهند شهر و ئاشتییدا بهشداری کردوه، پیاویکی خوینهوار و دونهیا دیده

بووه و لهگهڵ شاعیران و نووسهران و مه‌لا ئابینیه‌کاندا په‌یوه‌ندیه‌ی پته‌ی هه‌بووه، له‌گه‌ڵ که‌سایه‌تیه‌ سیاسیه‌کانیشدا به‌ هه‌مان شێوه‌ په‌یوه‌ندیه‌ی توندوتۆڵی هه‌بووه و جێده‌سته‌ی له‌ بریار و کاره‌ سیاسیه‌کانی ئه‌ودمه‌دا دیار بووه و خاوه‌نی هه‌لوێستی گه‌وره‌ بووه. (جاف، 1995: 94-99)

له‌گه‌ڵ شێخ محمودی هه‌فید و ئینگلیز و عوسمانیه‌کاندا دانیه‌شتی هه‌بووه، له‌ شێری ئاوباریکا رۆلی گرنگی هه‌بووه و به‌شداریه‌ی ئه‌و شێره‌ی کردووه. له‌گه‌ڵ شاعیران و نووسهران و رۆشنیرانی ئه‌ودمه‌، وکو: شێخ ئه‌حمده‌ی شاکه‌لی، شێخ باباعه‌لی بێدار، ره‌فیق حه‌لمی، هه‌مدیه‌ی شاعیر، ئه‌حمده‌مختار جاف، تاهیر به‌گی جاف، شێخ سه‌لام، که‌مالی و توفیق وه‌هبی به‌گ و چه‌ندینه‌ی تریش... دۆسته‌یه‌تی و دانیه‌شتی کۆر و کۆبوونه‌وه‌ی هه‌بووه. که‌ریم به‌گ دانراویکی هه‌یه‌ به‌ میژووی جاف و چاپ کراوه، جگه‌ له‌میش ئه‌م ده‌ستتۆسه‌ی که‌ به‌ ناوی ئه‌وه‌ دانراوه و له‌ به‌ره‌تدا هیه‌ی ئه‌و نییه‌ و که‌وتووته‌ لای ئه‌و، له‌ ئێستادا به‌ هیه‌ی ئه‌و ناسیندراوه، خۆی له‌ 1200 لاپه‌رده‌ ده‌بینته‌وه‌ و به‌ر هه‌میه‌کی نوازمیه‌ و به‌م نزیکانه‌ ئه‌ویش چاپ ده‌کریت.

که‌ریم به‌گی جاف وکو وتمان له‌گه‌ڵ که‌سایه‌تیه‌ ناودار که‌کانی ئه‌و سه‌رده‌مه‌دا په‌یوه‌ندیه‌ی باشی هه‌بووه، کاتیکیش که‌ کۆچی دوایه‌ی کردووه، هه‌ندیک له‌ شاعیران و نووسهران، شیعیر و نووسینه‌یان له‌سه‌ر داناوه و نووسیه‌ و له‌ گۆڤار و رۆژنامه‌کانی ئه‌ودمه‌دا بل‌او کردووته‌وه، له‌وانه‌: گۆڤاری گه‌لاوێژ. ئه‌و شاعیرانه‌ی شیعیریان بۆ کۆچی دوایه‌ی که‌ریم به‌گ نووسیه‌، ئه‌مانه‌ن: شێخ سه‌لام، که‌مالی، شێخ ئه‌حمده‌ی شاکه‌لی و په‌ره‌مێردی شاعیر... له‌ئێوه‌ ئه‌و شیعیرانه‌یشدا میژووی کۆچی دوایه‌ی که‌ریم به‌گی جافیان تۆمار کردووه.

ئێله‌هامی خوا که‌ریمه‌ له‌ رووی خۆشه‌یه‌یه‌
مژده‌ی که‌ریمه‌ی ئه‌و بوو که‌ریمه‌ی به‌هه‌شته‌یه‌

به‌پێی ژماره‌ی پێته‌کان نیوه‌ی دوومه‌ ده‌کاته‌ سالی 1368 ی کۆچی، به‌رامبه‌ر به‌ سالی زایینیش ده‌کاته‌ 1949. (جاف، 1995: 101)

که‌مالیه‌ی شاعیریش له‌باره‌ی که‌ریم به‌گی جاف و سالی کۆچی دوایه‌یه‌که‌یه‌وه‌ ده‌بیژیت:

له‌ وه‌سفیه‌ی ئه‌و قه‌لمه‌ کۆله‌ و زوبانی عاله‌مه‌ی لاله‌
فلامه‌ری یه‌ل و زالی زه‌رینه‌دبیری کارم رۆ!
له‌ کۆچیدا قه‌لمه‌ نووسیه‌ی «که‌ ئه‌ی هاوار و هه‌ی بێداد!
که‌ریم ئیبن ئه‌لکه‌ریم و حاته‌مه‌ی ئه‌لگه‌ی که‌لارم رۆ»!

به‌ ئه‌جهد ده‌کاته‌ سالی 1949. (رێبین، 2024، 169) که‌ریم به‌گی جافی کۆری فته‌حه‌ به‌گی جاف له‌ سالی 1949 له‌ شاری کفری کۆچی دوایه‌ی کردووه و ته‌رمی ناوبراو له‌ گۆرستانه‌ی سه‌یید خه‌لیل نێژراوه. (جاف، 1995: 101)

که‌شکۆلی که‌ریم به‌گی جاف

که‌شکۆلی که‌ریم به‌گی جاف یه‌که‌یه‌ که‌شکۆله‌ گرنگه‌کانی ئه‌ده‌بیاتی کلاسیکی کوردی و شیعیری چه‌ندین شاعیری کورد و فارس و عه‌ره‌ی تێدا هاتووه. ئه‌م ده‌ستتۆسه‌ دوو به‌رگه‌ و قه‌باره‌ی گه‌وره‌یه‌ و به‌پێی ئه‌و ژمارانه‌ی که‌ له‌سه‌ر لاپه‌ر مه‌کانی هه‌ردوو به‌رگه‌که‌ نووسراون، 1021 لاپه‌ریه‌، له‌ هه‌ندیک جیگه‌یشدا ژمار مه‌کان به‌ هه‌له‌ نووسراوه و هه‌له‌ی تێدایه‌، بۆیه‌ ده‌توانین بل‌این ئه‌م ده‌ستتۆسه‌ زیکه‌ی 1200 لاپه‌ریه‌. ئه‌م ده‌ستتۆسه‌ قه‌باره‌که‌ی (14×1 سم)ه‌ و خاوه‌نی ئێستای ئه‌م ده‌ستتۆسه‌ دوکتۆر حه‌سه‌ن جافه‌ و ده‌کاته‌ کۆری که‌ریم به‌گی جاف و ئێمه‌ ئه‌م ده‌ستتۆسه‌مان له‌ به‌ر یزبان و مه‌رگرتووه، هه‌ردوو به‌رگه‌که‌یش به‌شیه‌ی رێنووسی نوێی کوردی له‌لایه‌ن ئامده‌کارانی ئه‌م بابته‌وه‌ ساغ کراوته‌وه‌ و له‌ داهاووه‌یه‌کی نزیکدا چاپ و بل‌او ده‌کریته‌وه‌.

ئه‌وه‌ی روونه‌ و ناشارد ریته‌وه‌ له‌ هه‌ردوو به‌رگه‌که‌دا ناوی چه‌ند نووسه‌ره‌یه‌که‌ هه‌یه‌ و له‌ یه‌ک دوو جیگادا که‌ ده‌ستتۆسه‌که‌ کۆنه‌ و سالی نووسینه‌وه‌ی پته‌ویه‌ و ناوی نووسه‌ره‌یه‌که‌ی کۆژیندراوته‌وه‌ و بووته‌ هۆی گومان له‌ لامان. بۆ نمونه‌ له‌ دوا‌ی ته‌واو بوونی نامه‌کانی مه‌وله‌ی له‌ لاپه‌ره‌ 462دا ئه‌م چه‌ند وشه‌یه‌ نووسراوه و ناوی نووسه‌ره‌یه‌که‌ی به‌ ئه‌نقه‌ست کۆژیندراوته‌وه‌: «تمت منشآت حضرت مرحوم معدوم اعلی الله مقام از دست..... [ناوی نووسه‌ر کۆژراوته‌وه‌] 1299». یان له‌ لاپه‌ره‌ی 412 ده‌ستتۆسه‌که‌ له‌ کۆتاییه‌ی عه‌قیده‌نامه‌که‌ی مه‌وله‌یدا که‌ به‌ هه‌مان خه‌ت نووسراوته‌وه‌ و دووباره‌ ناوی نووسه‌ره‌یه‌که‌ی به‌ ئه‌نقه‌ست کۆژیندراوته‌وه‌، نووسراوه‌: «تَمَّتِ الرَّسَالَةُ الْعَقِيدَةُ الْكُرْدِيَّةُ لِلْمَوْلَى الْمَدْقُقِ الْفَاضِلِ الْحَقِّقِ مَوْلَانَا عَبْدِ الرَّحِيمِ الشَّهْيرِ بِالْمَوْلَى الْتَّاجِزِي تَعْمَدَهُ اللَّهُ بِغَفْرَانِهِ وَ اسْكَنَهُ بِجُبُوحَةِ جَنَانِهِ وَ افاض علينا من بركاته بيد اقل الانام و تراب اقدام [ناوی نووسه‌ر کۆژراوته‌وه‌] فی استواء يوم الثلاثاء من شهر رجب المرجب فی سنه 1309». وکو وتمان ناوی نووسه‌ره‌یه‌که‌ی له‌ چه‌ند جیگه‌دا به‌ ئه‌نقه‌ست کۆژیندراوته‌وه‌ و ده‌بینین سالی 1299 که‌ ده‌که‌وێته‌ لاپه‌ره‌ 462، کۆنترین ساله‌ له‌ ناو ئه‌و سالانه‌ی که‌ له‌ ده‌ستتۆسه‌که‌دا هاتووه و که‌وتۆته‌ لاپه‌ره‌ 412، ئه‌مه‌ ئه‌وه‌مان پێ ده‌لێت که‌ ئه‌م ده‌ستتۆسه‌ یان پێکه‌وه‌ لێکیندراوه‌ یان به‌شی کۆتاییه‌ی ده‌ستتۆسه‌که‌ زووتر نووسراوه و به‌شکه‌ی پێشه‌وه‌ی دواتر نووسراوته‌وه‌.

له‌ لاپه‌ره‌ 463یشدا که‌ شیعیر مه‌کانی مه‌وله‌ی هاتووه و له‌ ژێر ناوێشانی: «بسم الله الرحمن الرحيم، هذا کلیات جناب فخر الملة والدین مرکز علماء متبحرین مولوی مولانا عبدالرحیم اعلی الله مقامه و طاب ثراه و جعل جنت مثواه آمین و غفر الله لنا و لساائر المسلمين و وفقا الله علی اتمامه بحرمة محمد و آله». لێره‌دا ئێمه‌ له‌ جیگه‌ی ناوه‌که‌ نوقته‌مان داناوه و ناوه‌که‌ کۆژیندراوته‌وه‌، هه‌ر لێره‌یشدا به‌ عه‌لامه‌ت و نیشانه‌گه‌لیک که‌ له‌ کۆتاییه‌ی نامه‌کانی لاپه‌ره‌ 462 و سه‌ره‌تای لاپه‌ره‌ 463دا که‌ ده‌ستپێکی شیعیر مه‌کانی مه‌وله‌یه‌یه‌ له‌گه‌ڵ ئه‌و ناوێشانه‌ی سه‌ره‌وه‌ که‌ به‌ «بسم الله...» ده‌ست پێ ده‌کات، هه‌مان ده‌ست خه‌ت و قه‌لمه‌ که‌ نامه‌ و شیعیر مه‌کان و عه‌قیده‌نامه‌که‌ی پێ نووسراوته‌وه‌ و ناوی نووسه‌ره‌یه‌که‌ی تێدا بووه و به‌ ئه‌نقه‌ست

کوژیندر او نهتهوه، ئهم جۆره خهته تا کوژتایی دهستتووسهکه دهرواته و بهشیکی ئهم شیعرانه که به ههمان خهت و قهلهم نووسراو نهتهوه، دهکوژینه بهرگی دوومهوه، ئهمهیش ئههمان پێ دهلیت یان ئهم دهستتووسه دوو دهستتووس بووه، یان یهک دهستتووس بووه و دواتر به دوو بهرگ کراوه، واته جزوبهندهکهی تیک دراوه و دووباره کاغیزی بۆ زیاد کراوه و بهش بهش کراوه، به بهلگهی ئهوهی شیعر مکانی عهتار به خهتکی تزه و دهکوژینه بهشی سهرماتی دهستتووسهکه و وکو ژمارهی لاپهرهیش ههر دوو دهستتووسهکه نزیک له یهکهوه.

له دای شیعر مهکی عهتاری نیشابووریشهوه سالتیک همیه و نووسراوه: «حسب الفرموده حضرت ولی النعمی جناب عزت مآب کیخسرو بیگ دام اقباله از دست داعی فقیر سراپا تقصیر محی الدین القزبلاقی عفا الله عنه تحریر گردید. امید از ناظران چنان است چشم پوشی بر سهو نسیان بفرماید و گاهی این کاتب حزین را به خواندن الحمدی شاد فرماید. جزاهم الله خیر الجزاء و احسن الجزاء. فی بیست و هشتم جمادی الاولی سنه 1325». له دهستتووسه سالی نووسینهوهی زۆری پێوهیه و تهنیا نهوندهی نیشان دهدهین.

بهپێی ئهوهی که له ههندیک جێگادا ناوی شار و دێ و شاخ و ناوچهکان هاتوه، دیاره دهستتووسهکه شاروشار و دێ به دێی زۆری پێ کراوه و سپرز بهیهی کهشی ههر بۆ ئهوه دهگهڕێتهوه. ئهم سالانهیش که هاتون، بهپێی هانتی لاپهرهکان دهبینیت ئهوهی محیدین قزرماتی 103 تا 161 به ریکهوتی 1325 ی کوچی نووسراو نهتهوه و نهوانهیه مهولهویش که 1299 و 1309 ی کوچیه دهکوژینه بهشی کوژتایی دهستتووسهکهوه، ئهمه ئههمان نیشان دهدهات که دهستتووسهکه چهند دهستتووسیک بووه و پیکهوه جزوبهند کراوه. ههرهوه کهیم بهگی جاف له سالی 1885 ی زاییی بهرامهر به 1302 ی کوچی، له دایک بووه، بهپێی ئهوه شیعره و ههمان پاشای جافیش که دهکاته 1302، ههشتا کهیم بهگ نههاتوته دونهواوه که کهشکوژیکی وه ها شیوهی بۆ بنووسرێتهوه.

ئهم دهستتووسه چهند دهستتووسیک بووه و پیکهوه جزوبهند کراو نهتهوه و کهوتووته دهست کهیم بهگی جاف و شوین و لاپهره خالییهکانیشی له لایهن کهیم بهگی جاف و بهمهاله و دۆستهکانیهوه بۆ زیاد کراوه یان ههر خودی دهستتووسهکه ئهوه پهره خالییهکانی پێ نهکراو نهتهوه و له لایهن کهیم بهگ و نهوه و هاورێانییهوه پێ کراو نهتهوه. بهپێی پێداچوونهوهی ئیمه له کاتی ساگر دهنهوهی دهستتووسهکهدا ههر ئههمان بۆ روون دهکاتهوه و ساخ دهپێتهوه که ههر دوو بۆچوونهکه راست بێت. وکو وتمان ئهم دهستتووسه به خهتی چهند کهسیک نووسراو نهتهوه و شیعی شاعیرانی کورد و فارس و عهرمیی تێدایه، جگه لهویش یادداشت و نامه و سالی له دایکبوون و مردنی کهسایهتی کورد و جیهانیی تێدا هاتوه، بهرگی یهکهمی دهستتووسهکه سهرماتهکی به شیعیکی شیخ ئهممهدی شاکهلی دهست پێ دهکات و به خهتی عهلی جاف له ریکهوتی 1985/6/24 نووسراو نهتهوه، له سهرمهتادا نووسراوه: «مهرسییهی مهرحوم حهمه بهگی فهتاح بهگی حهمه پاشای جاف که 45 بهمه و شیخ ئهممهدی شاکهلی بۆ وتوه و له دیوانهکهشیا پێم وایه نهنووسراوه، وکو لایان شوورمیی بێت وایه؟! که له 1353 ک کوچی دواپیی کردوه. 1934 ی زاییی ئهکات.»

شیوازی هانتی نامهکان له کهشکوژی کهیم بهگی جافدا

له بهرگی یهکهمی ئهم دهستتووسه و له دوو بهشی جیاوازا 44 نامهیه مهولهوی هاتوه. بهشی یهکهمیان نامهیهکی مهولهویه بۆ فخر و لعل و لهامای نووسیوه و له لاپهره 324 وه دهست پێ دهکات و تا لاپهره 334 درێژهی همیه. ههر چهند پێشتر ئهم نامهیه له لایهن مهلا عهبدوڵکهریمی مودریشهوه له کتیی «یادی مهردان» دا چاپ کراوه، دواتریش له لایهن موحممهدهمین حهیب سهعهیدمه له سالی 1991 وهرگێردراو ته سهر شیوهزاری کرمانجی ناوهراسهت و له دیوانی مهولهویدا بۆ کراو نهتهوه، بهلام ناوی سهرحاو مهکی دیاری نهکراوه و لهگهڵ ئهم دهقهی ئێردها جیاوازی زۆریان همیه. جیاوازی نیوان دهقی نامهکه له دهستتووسهکهدا لهگهڵ دهقه چاپکراو مهکی ناوبراواندا بهرامهیهک زۆره، لیکۆله دهخاته تێرمانهوه و لهم وتارهدا ههندیک له جیاوازییهکانیانمان نیشان داوه.

بهشی دوومهی نامهکان له لاپهره 412 ی ههمان بهرگهوه دهست پێ دهکات و نامهیهکه مهولهوی بۆ موحممهده پاشای جافی نووسیوه و له سهرمهیدا نووسراوه: «مکتوب مرحوم معدوم اعلى الله مقامه به مرحوم الوالامر عظام محمد پاشا مرقوم فرموده و بی نقطه است». پاش ئهم نامهیه نووسراوه: «منشأت نثر حضرت مرحوم معدوم اعلى الله مقامه که هر یک به نزد کسی نوشته شده و هر یک بر میزان محبتی بسته شده قدر الاشتیاق الی تلاقی سکان لدیکم». دواوهوای ئهم نووسراوه پاشماوهی نامهکان (42 نامهکه) هاتوه و ئهم بهشه تا لاپهره 462 ی ههمان بهرگ درێژهی همیه. بهشیکی زۆری نامهکان دیار نییه بۆ کێ نووسراون و چهند دانهیهکیشیان له سهرمهیداندا نووسراوه که بۆ کێ نووسراون. له کوژتایی ئهم بهشهدا نووسراوه: «تمت منشآت حضرت مرحوم معدوم اعلى الله مقام از دست». بهداخهوه ناوی نووسهر که کوژیندر او نهتهوه و له کوژتاییشدا نووسراوه سالی «1299». دیاره بهپێی سهرحاو مهکان مهولهوی له سالی 1300 ک. م. کوچی دواپیی کردوه و ئهم نووسراوه که له سالی 1299 نووسراوه مهولهوی به «مهرحوم مهعدوم» ناو دهبات و ئهم پرسیاره دروست دهکات که نایا سالی کوچی دواپیی مهولهوی 1300 ک. م. به یان مهولهوی له سالی 1299 کوچی دواپیی کردوه؟

دیاره نایهت و فهرمووده و تاکه بهیت و دوو بهیتی بهشیوهیهکی بهربۆ له نامهکانی مهولهویدا هاتوه. لهم کهشکوژهدا زۆربهی ئهوه نایهت و فهرمووده و شیعرانه بهو شیوهیه هاتوه که تهنیا وشهیه سهرماتی رسته یان بهمهکهی نووسیوه و پاش ئهوه «الخ» ی ههناوه، واته «تا کوژتایی»، خالیکێ گرنکه و پێویستی به لیکۆلینهوهی ورد همیه. بۆ نمونه له نامهیهکهدا که مهولهوی بۆ شیخ موحممهده بههائوددینی کوری شیخ عوسمانی سیراجوددینی نووسیوه و به «تتمه بازوی حیات درویشان» دهست پێ دهکات، دوو بهیت لهم نامهیهدا بهم شیوهیه هاتوه:

گر بمانیم زنده، بردوزیم جامه‌ای کز فراق چاک شده
ور بمیریم، عذر ما بپذیر ای بسا آرزو که خاک شده

که له دهستتوسه‌که‌دا به شیوه‌ی «گر بمانیم الخ، ور بمیریم الخ» نووسراون.
نیوان ئه‌ر به‌شه له نامه‌کان که پیشتر له کتبی‌یادی‌مرداندا چاپ کراون و له‌مگه‌ل دهستتوسه‌که‌دا، جیاوازی و شیمی و هه‌روه‌ها که‌م و زیاد بوون به شیوه‌یه‌کی به‌رچاو هه‌یه و ده‌بیریت.

سالی مردنی مه‌وله‌وی شاعیر

له‌م دهستتوسه‌دا شتی‌ک به‌ناوی سالی مردنی مه‌وله‌ویه‌وه نه‌هاتوو، به‌لام له‌کۆتایی‌نامه‌کانی مه‌وله‌وی که له‌لایه‌ره 462ه‌ه‌اتوو، ئه‌م چه‌ند وشه‌یه نووسراوه و ناوی نووسه‌رموکه‌ی به‌ئه‌نقه‌ست کۆژیندر اوته‌وه: تمت منشأت حضرت مرحوم معدوم اعلى الله مقام از دست [ناوی نووسه‌رم کۆژراوته‌وه] 1299». وشه‌ی هه‌زره‌تی مه‌رحووم نیشانه‌یه‌ی بۆ ئه‌وه‌ی که ئه‌م دهستتوسه له‌دوای مردنی مه‌وله‌وی نووسراوته‌وه و به‌م پێیه مه‌وله‌وی له‌سالی 1300ه‌دا نه‌مردوو، به‌ئێ‌کو له‌کۆتایی سالی 1299ه‌دا مردوو.

نامه‌که‌ی مه‌وله‌وی بۆ فه‌خرولعولما

یه‌کێ‌ک له‌نامه‌ی جوان و گه‌نگه‌کانی مه‌وله‌وی، ئه‌و نامه‌یه‌یه که به‌نهری موسه‌جه‌ع و پیر له‌جیناس بۆ فه‌خرولعولمای سنه‌یی نووسیویه‌تی. ئه‌م نامه‌یه له‌لایه‌ره‌ی 324ه‌ی به‌رگی یه‌که‌می که‌شکۆله‌که‌دا هاتوو و له‌سه‌رمویدا نووسراوه: «از معدوم به‌فخر العلماء». ئه‌م نامه‌یه‌یه چه‌ند پیشتر له‌لایه‌ن مه‌لا عه‌بدولکه‌رمی موده‌ریسه‌وه ب‌لاو کراوته‌وه، ئه‌وه‌ی لێ‌رده‌ها هاتوو جیاوازه و پێویسته‌ لێ‌ی بکۆلرێته‌وه، چونکه جیاوازییه‌کی زۆری له‌مگه‌ل نوسه‌که‌می مه‌لا عه‌بدولکه‌رمی موده‌ریسه‌دا هه‌یه و ته‌نیا سه‌رمناکه‌ی له‌مگه‌ل نوسه‌که‌می که‌شکۆله‌که‌دا یه‌کێ‌که، ئه‌وێ‌ترین شتی‌کی تهر و جیاوازییه‌که له‌نووسینه‌وه‌دا نایه‌ت و وکو دوو نامه‌ی جیاواز دێته به‌رچاو. بۆ نمونه سه‌رمنا‌ی نامه‌که له‌چاپه‌که و له‌نوسه‌که‌ی لای که‌رم به‌گدا، به‌م شیوه‌یه هاتوو:

له‌نوسه‌که‌دا سه‌رمنا‌ی نامه‌که به‌م شیوه‌یه ده‌ست پێ ده‌کات: «من من، بلکه خرمن خرمن به انجمن کمالات مکمن فخر علمای زمن ز من از پا افتاده زمن عرض سلام تام و دعای حسن ختام رسیده باد. وبعد، مجتهدین ماکه /هل سنتیم در کتب فقهیه از انفس متبرکه نبویه علی مهتبا آلف صلاحه وسلامه و تحیه این دو حدیث را آورده‌اند و انذار علما بلکه امرا و آحاد مسلمین مستطعن به آنها کرده‌اند» (إذا ظهرت الفتن أو قال البدع وسب أصحابی، فليظهر العالم علمه، فمن لم يفعل ذلك فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين لا يقبل الله له صرفاً ولا عدلاً).

له‌کتبی‌یادی‌مردانیسه‌دا نامه‌که به‌م شیوه‌یه ده‌ست پێ ده‌کات: «من من، بلکه خرمن، خرمن به انجمن کمالات مکمن فخر زمن ز من افتاده زمن عرض سلام و دعای حسن ختام رسیده باد. و بعد، مجتهدین ما در کتب فقهیه از انفس متبرکه نبویه این حدیث را آورده‌اند و انذار علما را به او کرده‌اند که إذا ظهرت البدع وست أصحابی، فليظهر العالم علمه، فمن لم يفعل ذلك فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين. لا يقبل الله له صرفاً ولا عدلاً». (موده‌ریس، ب، 2، 1385: 429-430)

و‌کو ده‌بینن ئه‌و جی‌گیانه‌ی به‌شیوه‌ی توختر و لار نیشان دراوان له‌نوسه‌که‌ی که‌رم به‌گدا هه‌یه و له‌یادی‌مرداندا نه‌هاتوو، ئه‌مه جیاوازییه ته‌نیا له‌به‌شی سه‌رمنا‌دا نییه، به‌ئێ‌کو زۆر له‌وه زیاتره و ته‌نیا سه‌رمناکه‌ی ئه‌مده جیاوازی هه‌یه، له‌وانی تر‌دا جیاوازییه‌که بۆ دێر و یه‌ک په‌رمگراف و دوو په‌رمگراف درێژ ده‌بێته‌وه. له‌دوای ئه‌وه‌ی که جیاوازییه‌که زۆرتر ده‌بێت، په‌رمگرافیک له‌دهستتوسه‌که‌دا به‌م به‌شیوه‌یه هاتوو: ««من رأی» ای علم اذ لا یشرط فی الوجوب المفهوم من الامر الآتی رؤيته البصری بل المدار علی العلم البصر ام لا «منکم» خطاب لجميع الامّة حاضرها بالمشافهة و غائبها بطریق التشبع او لأن حکمه صلی الله علیه وسلم علی الواحد حکم علی الجماعة «منکراً» و هو ترک واجب او فعل حرام صغیرة او کبيرة «فلیغیره» وجوباً بالشرع لا بالعقل «بیده، فان لم یستطع» الانکار بیده بان خشی الحاق ضرر ببینه او اخذ مال له ولیس من عدم الاستطاعة مجرد الهیبة وعلی ذلك حمل خبر الترمذی و غیره الا لا یمنعن رجلا هیبة الناس ان یقول الحق اذا علمه «فیلسانه» مع لین او اغلاظ حسب ما یكون انفع «فان لم یستطع فیلقه» بان یکره ذالک بقلبه ای کراهة مثل کراهة بعض الائمة ان لم یستطع الانکار بالید واللسان فیململ تلمل السایم حتی یبول دماً «و ذلک اضعف الایمان» و فی روایة و هو اضعف الایمان ولیس وراء ذلک من الایمان حبة خردل و لکون ذلک اضعفه لم یبق وراء هذه المرتبة مرتبة اخرى و منه یستفاد ان عدم انکار القلب المسلم دلیل علی ذهاب الایمان منه، چرا که اگر برای تغییر دستی و زبانی شروطی باشد که وجوبش بر امر و ناهی ساقط شود لکن انکار القلب فرض لا یسقط عن احد بحال و انکار قلبی را کما مرّ قرینه خارجییه هست اگرچه خودش از کیفیاتی است که ظاهراً محسوس نمی‌شود. حدیث اول واضح بود و حدیث دوم را بالبعض قیود که از مجتهدان و علمای متبحرین اهل سنت منقول است نوشتیم».

ئه‌م ده‌قه دووردرێژه له‌دهستتوسه‌که‌دا هاتوو و له‌یادی‌مرداندا ئه‌م ده‌قه نابیریت و گومان ده‌کریت به‌ئه‌نقه‌ست ئه‌مه لایه‌ربیت، چونکه ته‌نیا ئه‌م ده‌قه نییه لایه‌ربیت، به‌ئێ‌کو له‌جی‌گای تریشه‌دا ده‌ق لایه‌راوه. ئه‌مه مانای ئه‌وه ئه‌دات به‌ئه‌نقه‌ست لایه‌راوه، چونکه یه‌ک په‌رمگراف بیت، ده‌لێین له‌بیر کراوه.

له‌یادی‌مرداندا دوابه‌دوای دوو په‌رمگرافی بچوکی شه‌ش دێری، ئه‌م په‌رمگرافی سنییم دیت و به‌م شیوه‌یه ده‌ست پێ ده‌کات: «پس چاره چیست اگر نگوییم و دادرسی چیست اگر نجویم؟ سلسله علیه فخر العلماء به علم و فضل مشهورند بایستی که نگذارید جناب مدرس مقدمات لطایل بنویسد، چرا که در حضور حضرت شیخ ما قدس سره اغلب اوقات اجله اعزه مثل ملا احمد نوتشی و ملا علی طالشی و ملا عثمان اهل سلیمانی و ملا عبدالله داغستانی و ملا حامد اورامانی که هر يك در علم و معرفت و صلاحیت بی‌نظیر و بیان مناقبشان خارج از دائرة تحریر است، هستند. مکتوب همچنانرا دیدند، شهرت سلسله ایشان در رتبه

آحاد همی نمی ماند انسان در پیش عوام هر طرز باشد چه ضرر، ولی ثبوت بی دانشی در خدمت خواص (فیه خطر و حذر، آی خطر و حذر).

زیرکان اندر یسار و در یمین وز پی رد و قبول اندر کمین».

(مودبریس، ب2، 1385: 430-431)

له کاتیکدا له دستتووسه کهدا ثم پهخشانه فارسبیه دوی دهقه عمره بییه که دست پنی دهکات و لیره دا نیمه نیشانی دمهین که بز انریت که ثم نامیه چندیک دستکاری کراره: «پس چاره چیست اگر نگوییم و دادرس کیست اگر به عجزی کذایی درونی چاره نجویم؟ هر گاه از ضعف ایمان هم محروم باشیم بفرمایید که چه خاکی را بر سر پاشیم؟ یکی از شروط سقوط وجوب گفتن، خوف مال است از ما بگیرند و ما می گوییم اگر بگوییم مال را به ما نمی دهند آل و عیالمان می میرند. کس کی در اظهار کلمه حق خود را به میان آورد و حاکم عصر ما او را مهتوک و محروم از معیشت کردند؟ ما کتمان حق و اخفای علم و مداهنه به مجرد هیبت از ناس خواهیم نمود از آن جهت حاکم عصر مورد طعن و ما مستحق لعن خواهیم بود. هر کسی با احکم الحاکمین و با جناب مالک یوم الدین و امین و در دین و آیین خود متین بود، البته حاکم عصر چون ظل الله و از حقیقت معامله آگاه هست می داند که با نفس حاکم عصر همچنان است اگرچه ظاهراً عجزی را به زبان آرد به دل التفاتی کلی با او دارد و اگر با مالک الملوک خاین و از رعایت دین و آیین خود باین است باز چونکه دولت ندهد؟ خدای کس را به غلط می داند که با حاکم عصر هم بدان نمط است اگرچه به حسب ظاهر موافق صادقش خوانند قلباً آن را مذبذب بین ذلک و منافق می داند همین نباشد. آخر این اقوال را از مدرّس باز جوئی احوال را. میان جمهور علم و فضل سلسله شما مشهور است بایستی که نگذارید جناب مدرّس علمه الله عبارات و الفاظ لاطایل و کلمات غیره به طریقه سوال سائل بنویسد و بفرستد، چرا که اغلب اوقات در حضور حضرت شیخ ما قدس سره و اجله اعزه از علمای ذوالجناحین مثل ملا احمد نوتشی و ملا علی طالشلی و ملا عثمان سلیمانی و ملا عبدالله داغستانی سلمهم الله و سایر علما از حوالی نزدیک و دور که دائماً در مرور عبورند،

هستند زیرکان اندر یسار و در یمین وز پی رد و قبول اندر کمین

هرگاه مکتوبی آنچنان را دیدند، حدیث مشهور علم و فضایل آن سلسله فضیلت بنیاد در مرتبه آحاد بلکه در رتبه ضعیف شدید الضعف هم نخواهد ماند. آن سان در پیش نسناس نشناس به هر طرز باشد چه ضرر، ولی ثبوت بی دانشی در خدمت خواص فیه خطر و حذر آی خطر و حذر».

له یادی مهرداندا ثم دهقه به ده دیر هاتووه و له دستتووسه کهدا بهو شیویه هاتووه که نیمه به خمتی توختن و لار دستنیشانمان کردووه. و مکو دهبیزیت به شیویه پچرپچر و پاش و پیش دهقیکی لی هه لنجراوه، نیمهیش نیشانهی نوویه لهو نامیه دهستی تیخراوه و به نارزووی خوین کم و زیادیان لیکردووه. نیمه لهم لیکو لینو میه دا تعنیا نهوندهی لهسهر دستتووسین و دهقی نامه که له دستتووسه کهدا چون هاتووه، لیره دا دهیپنین.

از معدوم به فخر العلماء

بسم الله الرحمن الرحيم

من من، بلکه خرمن خرمن به انجمن کمالات مکمن فخر علمای زمن ز من از پا افتاده زمن عرض سلام تام و دعای حسن ختام رسیده باد. وبعد، مجتهدین ما که اهل سنتیم در کتب فقهیه از انفس متبرکه نبویه علی مهتبا آلاف صلاة وسلام و تحية این دو حدیث را آورده اند و انداز علما بلکه امرا و آحاد مسلمین مستطعین به آنها کرده اند «إذا ظهرت الفتن أو قال البدع وسب أصحابی، فليظهر العالم علمه، فمن لم يفعل ذلك فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين لا يقبل الله له صرفاً ولا عدلاً». «من رأى» ای علم از لا یشتترط فی الوجوب المفهوم من الامر الاتی رؤيته البصری بل المدار علی العلم البصر ام لا «منکم» خطاب لجميع الامة حاضرها بالمشافهة و غائبها بطریق التشیع او لأن حکمه صلی الله علیه وسلم علی الواحد حکم علی الجماعة «منکراً» و هو ترک واجب او فعل حرام صغیره او کبیره «فلیغیره» وجوباً بالشرع لا بالعقل «بیده، فان لم یستطع» الانکار بیده بان خشی الحاق ضرر ببدنه او اخذ مال له و لیس من عدم الاستطاعة مجرد الهیة و علی ذلک حمل خبر الترمذی و غیره الا لا یمنعن رجلاً هیبة الناس ان یقول الحق اذا علمه «فیلسانه» مع لین او اغلاظ حسب مایکون انفع «فان لم یستطع فیلقه» بان یکره ذالک بقلبه ای کراهة مثل کراهة بعض الائمة ان لم یستطع الانکار بالید و اللسان فیململ یململ السایم حتی یبول دماً «و ذلک اضعف الایمان» و فی روایة و هو اضعف الایمان و لیس وراء ذلک من الایمان حبة خردل و لکون ذلک اضعفه لم یبق وراء هذه المرتبة مرتبة اخرى و منه یستفاد ان عدم انکار اقلب المسلم دلیل علی ذهاب الایمان منه، چرا که اگر برای تغییر دستی و زبانی شروطی باشد که وجوبش بر امر و ناهی ساقط شود لکن انکار القلب فرض لا یسقط عن احد بحال و انکار قلبی را کما مرّ قرینه خارجیّه هست اگرچه خودش از کیفیاتی است که ظاهراً محسوس نمی شود. حدیث اول واضح بود و حدیث دوم را بالبعض قیود که از مجتهدان و علمای متبحرین اهل سنت منقول است نوشتیم.

پس چاره چیست اگر نگوییم و دادرس کیست اگر به عجزی کذایی درونی چاره نجویم؟ هر گاه از ضعف ایمان هم محروم باشیم بفرمایید که چه خاکی را بر سر پاشیم؟ یکی از شروط سقوط وجوب گفتن، خوف مال است از ما بگیرند و ما می گوییم اگر بگوییم مال را به ما نمی دهند آل و عیالمان می میرند. کس کی در اظهار کلمه حق خود را به میان آورد و حاکم عصر ما او را مهتوک و محروم از معیشت کردند؟ ما کتمان حق و اخفای علم و مداهنه به مجرد هیبت از ناس خواهیم نمود از آن جهت حاکم عصر مورد طعن و ما مستحق لعن خواهیم بود. هر کسی با احکم الحاکمین و با جناب مالک یوم الدین و امین و در دین و آیین خود متین بود، البته حاکم عصر چون ظل الله و از حقیقت معامله آگاه هست می داند که با نفس حاکم عصر همچنان است اگرچه

ظاهرأ عجزی را به زبان آرد به دل التفاتی کلی با او دارد و گر با مالک الملوك خاین و از رعایت دین و آیین خود باین است باز چونکه دولت ندهد؟ خدای کس را به غلط می‌داند که با حاکم عصر هم بدان نمط است اگرچه به حسب ظاهر موافق صادقش خوانند قلباً آن را مذنب بین ذلک و منافق می‌داند همین نباشد. آخر این اقوال را از مدرّس باز جوئی احوال را. میان جمهور علم و فضل سلسله شما مشهور است بایستی که نگذارید جناب مدرّس علمه الله عبارات و الفاظ لاطایل و کلمات غیره به طریقه سوال سائل بنویسد و بفهرستند، چرا که اغلب اوقات در حضور حضرت شیخ ما قدس سره و اجله اعزه از علمای ذوالجناحین مثل ملا احمد نوتشی و ملا علی طالش و ملا عثمان سلیمانی و ملا عبدالله داغستانی سلمهم الله و سایر علما از حوالی نزدیک و دور که دائماً در مرور عبورند،

هستند زیرکان اندر یسار و در یمین وز پی رد و قبول اندر کمین

هرگاه مکتوبی آنچنان را دیدند، حدیث مشهور علم و فضایل آن سلسله فضیلت بنیاد در مرتبه آحاد بلکه در رتبه ضعیف شدید الضعف هم نخواهد ماند. آن سان در پیش نسناس نسناس به هر طرزی باشد چه ضرر، ولی ثبوت بی‌دانشی در خدمت خواص فیه خطر و حطرّ ای خطر و حطرّ.

از آن جهت در این جواب روی خطاب به آن جناب نمودم که از غیرت و علم و عقلت امین بودم و لاسیما. جناب مدرّس نوشته بودند از فخر العلماء پرسیدم که این عریضه از کیست؟ حضرت فخر به تبسم، به تکلم، به خموشی، به نگاه، فرمودند از معدوم است.

پس ای فخر من اگر در آن اشاره، ایمایی به حقیقت مضمون عبارت عریضه فرموده‌اید و مدرّس حالی نشده بجا و امثال شما بدان طرز اشارت است، سند است و الاً اجلاً چه جرّتی کرده‌ای به اشارت و کنایتی که ابلغ از صریح است خود را به شیمه مخالفین حق اندر آورده، به هر صورت چونکه تطرّق احتمال بطلان استدلال است از شقّین تردید شقّ [اول]¹ سلمیش پدید آمد بنا بر آن خلاصه فقرات معتدّ بها فی زعم المدرّس را بعد از اولاً و ثانیاً مثلاً خواهیم آورد و جوابات او را به مجمل خوبتر از مفصل تحریر خواهیم کرد.

اولاً مدرّس در مدح نواب والا حفظه الله تعالی تصدیق خود کرده چرا که:

مدح تعریف است و تخریق حجاب فارغ است از مدح و تعریف آفتاب
مدح او حیف است با زندانیان گویم اندر مجمع روحانیان

در ضبط و ربط و تسخیر و تعمیر ملک و رعیت پروری و نوازش و انعام نسبت به علماء و سادات عالی مقام نظیر کم دارد، کسی را از آن خصوص گله‌ای نیست.

ناید از وی چنان معامله‌ای که کسی را رسد در آن گله‌ای
نیست از وی بجز گله گله‌مند زانکه لطف ویش ز بیخ بکند

یا خادم و کائن به لطف و مرحمت و با خائن و مائن و بائن در عفو و نقت در غلّو غلّو رتبه، زیاده از این تحسین بس است ولیکن جناب مدرّس سرکار والی مرحوم را غفره الله که غلام شاه و چاکر نواب والا بوده نبوت و وحی آمدن ثابت می‌نمود نواب والا را که صد پایه از والی زیادتر است بایستی که الوهیت ثابت نماید. متعجبم که چرا به محض توصیف و به مجرد تعریف اکتفا نموده با وجود اینکه اینقدر نعمت نواب والا در حق مدرّس بوده، درباره کس نبوده و خصوص نواب والا نقص ابقای مدرّس را بر تدریس گردن گیر خود فرموده و مدرّس باز متنبّه نشده که شکر تمامی بفرماید و در مقابل آن خدمتی نمایان نماید. و ثانیاً مدرّس فرموده:

ساقی مگر وظیفه حافظ زیاده داد کاشفته گشت طره دستار مولوی

از جمع باز آمده که هنگام فرق به تفرقه کلام انجامیده، خیلی خوشم آمد از این لسان الغیبی که نوشته است. آری راست است از صهبای محبت حضرت شیخ خود قدس سره که پیر میخانه سعادت اولوی و اخروی است، آشفته شدن طره دستار مولوی سبب جمعیت هزاران فیض صوری و معنوی است:

تا ابد بوی محبت به مشامش نرسد هرکه خاک در میخانه به رخساره نرفت

ولی ای مستولی بر مدرسه ندیده وی متولی اوقاف و پر وسوسه نشنیده‌ای:

فقیه مدرسه دی مست بود فتوی داد که می حرام ولی به ز مال اوقاف است

جمع مصطلحه ما درویشان بی ربای سیر به معنی عرق مشاهده و حضور بی چون محبوب حقیقی اکبر و فرق ما رجوع نمودن به جانب اجرای احکام ظاهریه شرعیّه و به طرف امر به معروف و نهی از منکر است و جمعیت خاطر عاطر مدرّس به چیزی آخر و فرق و پریشانی وی به معنی دیگر. جناب مدرّس مخاطبه مناسبه بدین مقام حاشا و کلاً مولوی باور ندارد این کلام.

1- به‌داخوه ثم وشه ناخویندر یتوه.

و ثالثاً از خصوص عطیّه بزرگان را احترام گرفتن و از ماده اینکه اگر آن کتاب مجلد مجذول مذهب می بود مسرور می شدند ما را نصیحتی و توبیخی، و از مبحث اینکه اگر سوء ادب داشته باشیم و حرمت خلعت های ملوک را نگیریم، دست احسان را کوتاه می فرمایند و حال فقرا تبه می شود، تهدیدی فرموده بودند. ای فخر من صلّو ک خلعت مبارکه ملوک در نزد اصحاب صفا و ارباب سلوک کلی باشد یا جزئی، همگی مرغوب و مفتخر به و محبوب القلوب است. کتاب قاموس به سرافرازی این لمعات مأنوس نه مجذول بود و نه مذهب از وجه لطف و کرم عجب شرف ورود بخشود. حمد خدا را به جا آوردیم به منطوق «من لم یشکر الناس لم یشکر الله» شکرانه انعام نواب والا را به دل و زبان کردیم، بر هر دو دیده اش نهادیم و فرستاده را تبرک درویشانه دادیم. همان تفاوت بین کلی و جزئی را مگر مدرّس بفرماید:

کار پاکان را قیاس از خود مگیر گرچه باشد در نوشتن شیر شیر

علّت مشترکه بین الاصل والفرع در اینجا نیست، قیاس مع الفارق است، بلکه در نزد علما کلی جزئی است و جزئی کلّ، ولکن انعام کتاب منسوب به سبط ابن جوزی و محمد بن طلحه شافعی را به فحوائ «زین عصا تا آن عصا فرقی است ژرف» حیثیتی جدا و جهت دگر است، چونکه ایماء و اقتضاء و صراحه در جاهای متعدده مشتمل بر سبّ و طعن بعضی از اصحاب کرام است. از آن جمله در مبحث ذکر ماجری له بعد وفات الامیر المؤمنین کرم الله وجهه تماشا کن چه در مدون و چه در حاشیه منقوله از زمخشری که معتزله بدعقیده و مخالف اهل حق در اصول و اغلب فروع بوده و توبه اش در آخر عمر هم معلوم نیست و کلامش را جهت شبهه و ضلالت خلق به جا گذاشته است در مثنی بعضی از آن بزرگان که علمش لایفیع و جهلش لایضرّ است چه کرده. مع أنّ الطعن فی الانساب لیس من شیم ارباب الالباب فانّ الشرف بالادب الحسب لا بالاصل والنسب. روز قیامت به مضمون آیه «ولا انساب بینهم» و مطابق حدیث «انّ الله قد اذهب عنکم عبیة الجاهلیة و فخرها بالآباء الناس رجلا ن برّ تقی کریم علی الله عزوجل و فاجر شقی هیّن علی الله عزوجل» کلهم بنو آدم و خلق الله من تراب و موافق حدیث «ایتونی باعمالکم ولا تأتونی بانسابکم» و قال صلی الله علیه وسلم «اهل بیتی هؤلاء یزورن انهم اولی الناس بی و لیس كذلك ان اولیائی منکم المتقون» من کانا و حیث کانا از عمل می پرسند و به شهادت خدا و رسول مناقب و بزرگی اصحاب کلهم اجمعین ثابت است. چه قاضی؟ کدام مدرّس حکم به جرح این دو شاهد خواهد فرمود؟ شهادی را که جرح این دو شاهد نماید از کجا طلب خواهد نمود؟ خدایا از کجا اهلی بجویم؟ بنابراین که عرض شد و به جهت غیرت و اخلاصی که نسبت به نواب والا دارم چونکه آن کتاب مختوم به مهر مبارک نواب والا در چند جا بود گفتیم مبدا علما و امنای دولت عثمانیه خلّد الله ملکه او را ببینند و خدا نخواستسته نقصی و طعنی روی به جانب نواب والا نمایند و انکداری در بین دولتین حاصل آید. از آن جهت گستاخی نموده عرض کردیم که به این کتاب راضی نیستیم و سوال کردیم که منظور از فرستادن این کتاب چیست؟ بلاتشبیّه والله المثل الا علی نظیر واقعه سوال و جوابی که در آن وقت واقع شده «و اذ قال ربک للملائکة انی جاعل فی الارض خلیفة، قالوا اتجعل فیها من یفسد فیها و یفسک الدماء» علماء حشویه حمل سوال ملائکه را بر رخنه گرفتن از ربّ عالم و بر غیبت کردن حضرت آدم کردند و جناب مدرّس حمل سوال فقیر را بر تبدیل وفاق دولتین به نفاق ذات الیین نمودند. حمل آنها نتیجه اش عدم عصمت ملائکه بود و حمل مدرّس نتیجه اش در وقت وضع عدم اخلاص این فقیر صداقت اختصاص ندانسته است. سوال از حکمت افعال است و خصوصاً شقوق تردیدی را که در آن عریضه سابقه، فقیر نوشتیم محض نصیحت بوده و بزرگان هرگز استنکاف از نصایح اهل حمل علم و فقر نفرموده اند. «سلیمان با همه حشمت نظر ها داشت با مورش» بلکه از گفته های مور بی زور متعظ می شدند و مسرور می گشتند. نواب والا جزاء الله خیرا چونکه به قوه دراکه یافته بودند که مطلب فقیر چیست، جواب شافی موافق اصول شرعیّه و قانون دولتیّه با التفات و نوازش در رقیم عنبر شمیم نوشته بودند و جناب مدرّس درک نکرده بود جواب و سوالات را غیر مطابق و متصدی عبارات پریشان ناموافق شده بود. سوء سلوک و خلاف ادب این است که هر گاه حاکم عصر به مضمون «وشاورهم فی الامر» مشورتی را فرمود تو خیانت در مصلحت بکنی و در چاه کتمان حق، خود را بیفکنی و از خوف حاکم سرزمین حیا از احکم الحاکمین نمائی و اصلاح را از افساد تفاوت نفرمائی. سوال علما چنانکه شیمه قدیمه و جدیده است از تحقیق مسائل است که از اوصاف حمیده است، و افساد بین عبارت از دخل امور ملکیه و باعث شدن برای بغی و عصیان و تفرق رعایا و اخذ و غصب خاک و آب دولتیّه است. این ره که تو می روی به ترکستان است. و قطع نظر از بی باکی درویشی فقیر از سلسله حضرت رسول و از نتیجه جناب مرتضی و مهلای علیای زهرا ی بتولم. از حق می پرسم و از کسی نمی ترسم و نواب والا آید الله تعالی ظلّ الله است و از حقیقت کارها آگاه، رزق را به گنه از کس باز نمی گیرد و بنا بر قدرتی که دارد آیینة حلمش از مخلفه این و آن غباری نمی پذیرد. با مطیع و طاغی و منقاد و یاغی نوازش احسانش یکسان است و باز اگر آن کس که نعمت خواره خوان الای نواب والا است اگر وی را به خالق رزاق می داند عشق بازان چنان مستحق هجرانند، بگذار تا بمیرد در درد خودپرستی. و اگر به یکی از اسباب عالیّه اش می خوانند فرض کردیم نواب والا بی التفاتی فرمود، نواب عظیم الا لاجل الائه سببی دیگر را خواهد ساخت. بی مگس هرگز نماند عنکبوت رزق را روزرسان پر می دهد

و رابعاً مدرّس فرموده این کتاب را از علمای اهل سنت نسخه گرفته اند و ما می گوئیم این کتاب را از علمای اهل سنت نسخه نگرفته اند. ندانسته است در طرف ثبوت وجود مجموع به وجود اجزا است و در جانب نفی انتقای مجموع به انتقای یک جزء هم خواهد شد. مدعای وی چونکه ثبوت مجموع است منتفی و مطلوب ما از اینکه انتقای مجموع است ثابت است. در چه کتابی از کتب اهل سنت سبّ اصحاب است؟ پس آن مأخوذ از اهل سنت نیست. اما آنچه از فضائل و مناقب در او است مسلم است و فرموده است احادیث مجسمه در آن کتاب را متفرق از مؤلفات جزو مصنفات سیر می توان پیدا نمود. آری در مؤلفات جز اهل حق و مصنفات سیری که حلال و حرام و راست و دروغش آمیخته نباشد می توان پیدا نمود ولی فضائل و مناقب نه سبّ و طعن

و مثالب. و فرموده است نقل اقوال می‌کند و بیان گفته رجال می‌نماید، آری نقل اقوال می‌کند اما مختلط به صحیح و ضعیفی شدید الضعف که لایعمل به فی الفضائل فضلاً عن اعماله فی السب والطعن والردائل. و بیان گفته رجال می‌نماید لکن امثال من و مدرّس که نه مجتهدیم و نه متبحّر در مذهب امام خود بلکه عامی غیر المتاهل للنظر و مقلّد محضیم و خبر از تمیّز حدیث صحیح از غیر صحیح و آگاهی از اتّصال سند و اطلاع از احوال رجال و رواه نداریم و به آیات ناسخه و منسوخه و عام و خاص مثلاً نیستیم و مطلع ناقص به اسباب نزول هستیم. برای ما عمل به امثال آن کتاب و یا اجتماع به آیات و احادیث مسکوت و عنها کردن کردن چگونه جایز است کما قال فی فتح المبین الذی نقل المدرّس عنه فی بحث التقیة؟ پس بلاتقیه از خصوص تقیه بحث کنیم. ماهیت مقسم مشترکه بین الاقسام است، و امتیاز اقسام از یکدیگر به قیود متباینه یا متخالفه است از نفی قسمی نفی قسمی دیگر لازم نمی‌آید. مثلاً ماهیت غیبه و حسد و حقیقت مداراة و تقیه یکی هست ولی به حیثیت متمیّزند. آنچه فقیر از مذهب اهل حق و از اصحاب کرام نفی کرده‌ام حسد مذموم و تقیه حق پوشنده مشؤمه است نه غیبه و مدارات و طاقت محموده. جناب مدرّس نه بعد از اربعین بوی فتح المبین بوئیده و نه در فصل اول از باب ثالث صدای صائقه صواعق شنیده و خامی فرموده است. عریضه سابقه سراسر مضمونش معجونی از حبّ و بغض سرشته است. باز عرض ما این است که ماهیت حبّ و بغض لله و لغیر الله را ندانسته است که در ضمن کدام قسم مدح و در ضمن کدام قسم مذموم است. حبّ ما فقیران به سوی ترویج سنت و بغضمان ظهور بدعت است.

و خامساً¹ فرموده است تجرید که حاشیه‌اش از جلال دوانی است خلاف بسیار و مطاعن بی‌شمار می‌شمارد، ندانسته است تجرید از کیست و شرح و حاشیه‌اش از بهر چیست! اگر منظورش این است که چنانکه تجرید مطاعن دارد این کتاب هم مطاعن دارد، مدّعی ما ثابت شد که مطاعن اصحاب در آن کتاب است و دگر مؤلفات اهل سنت نیست، و اگر منظورش این است که ما هم حاشیه بر این کتاب بکنیم و او را رد نمائیم، علمای قدیمی ما چیزی را از رد نگذاشته‌اند که نگویند، ما چه بگوئیم؟ همین حاشیه‌اش کافی است که می‌گوئیم تصنیف اهل سنت نیست. و باز از بیانی که ما برای مذهب اهل حق کرده‌ایم ظنّ برده است که دَم مذهب دگر کرده‌ایم و ظنّ بد دور ادور به مسلمین برده‌ایم، اول ما ظنّ دور ادور نبرده‌ایم بلکه نزدیک سبّ اصحاب را در آن کتاب دیدیم، و ثانی مذهب اهل حق هر آنی چهره منوره خود را گشاید بذاته و بنفسه خودش ردّ و دَم سائر مذاهب می‌نماید، نه به تحریر و تقریر و به تحسین و تبیین این فقیر «به آب و رنگ و خال و خط چه حاجت روی زیبا را».

و [سادساً]² جناب مدرّس چنان و هم برده است که از خصوص دارالاحسان عرض نواب والا ایدّه الله تعالی کرده‌ام که به جناب من کلّ باب مستغنی عن الالقب شیخ محمد جسیم سلّمه الله کرم فرماید. این فقیر غیر از اینکه عرض کرده‌ام که مشاهده فضل و علم شیخ محمد جسیم نمودن مستدعی ترفیه³ حال و مقتضی معاش وافی آل و عیال وی کرم فرمودن است، چیزی را عرض ننموده‌ام. نه میحثّ دارالاحسان و نه استدعای عزل و نصیبی، هیچکدام در میان نبوده. خصوصاً سرکار شیخ محمد جسیم را اگر مرحمت نواب والا بعد از فضل الهی با وی باشد، در هر زاویه‌ای از زوایای شهر بنشیند اگر چه حادّه باشد، برای او منفرجه و دارالاحسان است. چرا که شرف مکان به مکین است نه شرف مکین به مکان. اما چه فایده قضا و قدر اغلب در پی ضیقت اهل فضل و هنر است. فرقه‌ای استهزاء به ایشان می‌کنند الله یستہزیئ بهم ویمدّهم فی طغیانهم یعمهون، ثله‌ای سفیهشان می‌خوانند أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ، و گروهی دیوانه‌اشان می‌دانند قُلْ لَهُمْ لَا وَاللّٰهِ مَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ بَلْ هُوَ سُلْطَانٌ مُّبِينٌ وَ حُجَّةُ اللَّهِ عَلَى الْعَالَمِينَ وَالْعَالَمِينَ وَلَا عَيْبَ مِنْهُ بَيِّنَاتٌ يَقُولُ إِنَّمَا إِلَهُ الْوَاحِدُ وَ هُوَ عَلَى ذَالِكٍ مُّسْتَقِيمٌ بِحَقِّ الْيَقِينِ فَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَ صَارَ الصَّالِحِينَ چنان بوده‌اند و هستند و خواهند بود.

و جناب مدرّس فرموده بود عقل بگذار کان عقیله تست. کس به دست خودش نیست حق تعالی او را از اکثر اهل جنت خلق فرموده چه باید کرد چو قسمت ازلی بی حضور ما کردند؟ گر اندکی نه به وفق رضا است خرده مگیر.

و به منطوق و بنیاد فوقم سبعاً شداداً، سابعاً می‌گویم که قال المدرّس ز دنیا بیائاً فیه حتّی نتکلم بما یکافیہ. قلت فلقد ز دنیا لهُ فیه، ولکنّهم لهُ وافیہ فنخاف أنّ یتضوّهو فیها زید متّاً فیه. ایضاً غیر مطابقین للسؤال بمناقضه و منافیه و بدین مقوله ختم کتاب را خواهیم نمود. مدرّس فرموده:

مرا با گازران ری چه کار است که جامه پاک شوید یا نشوید

به مدلول وثایبک فطهر و انّ الله یحبّ التّوابین و یحبّ المتطهرین، مرا با گازران ری نزاع است که باید جامه را پاکیزه شویند. فاصدع بما تؤمر و اصنع للامر و اعرف معنی الخبر و به طرزی که مدرّس فرموده ما هم می‌گوئیم گستاخی از چند جهت است. یکی اینکه الذین التّصحیحة الی آخر الحدیث و دیگر اینکه نگویند در میان اکراد عالم و فہیمی نیست.

قطع نظر از حضرت مولانا خالد قدس الله سره که مقام وی برتر از گمان است گرد بوده چند اشخاصی عزیز الوجود، آفتابی مثل مفتی افندی زهابی که خورها از دانش و معرفتش آبی نیستند، در میان طائفه جاف و گرد بوده و هستند. و دیگر آنکه چنانکه خود مدرّس فرموده، شما هم باید از مناظره غباری را به خاطر ره ندهید و از لطایف عبارات و ظرائف اشارات از جای نهجید اگر از مقلّدین اهل سنت و جماعتی باید به دست و زبان در دفع و تغییر منکر موافق مذهب حق بکشید والا از صہبای حسرت قلبیه و درونی کما سبق فی اوّل الکتاب بنوشید و لباس حیا از خدا را جهة دفع حرّ و برد جهنم همیشه بپوشید. به قدر مقدور اتّقا

1- سادساً نووسراوه که دروست نییہ.

2- له دستتووسه که دنا نه هاتووه.

3- له دستتووسه که دنا «طرفیه» نووسراوه.

ضرور است که آن المیسور لا یسقط بالمعسور و اگر از نتیجه اهل سنت و جماعت نیستیم و حیاء و ادب شیوه هیچ کدام از ما و شما نیست، حدیث است که إذا لم تستح فاصنع ما شئت. فقیر این قدر شعور دارم بدء الدین غریباً و سيعود غریباً و الشریعة تحت ظلال السیوف، دین غریب افتاده و قبضه شمشیر امر به معروف و نهی از منکر در دست امرای بی‌مبالات نهاده‌اند. از فصاحت و بلاغت فخر العلماء سلمه الله که می‌پرسد و از تحریر و تقریر فقیر که می‌ترسد؟

چو دریای قدر جنبش نماید ز بانگ غول بی‌سامان چه آید

مگر مهدی مختلف فیه از جانب بطحا و یا از مشیمه عقیمة سردابه سر من رای بی تقیه برآید والا ای فخر علمای اجلاوی قره باصره و قوه بصیره اخلا، امثال ما و شما را غیر از حسرت کشیدن چیزی دیگر نشاید. ماشا الله لا قوة الا بالله والسلام علیکم و خطابی الیکم و جوابی لدیکم.

نامه‌ی مولهوی بو شیخ موحه‌ممد به‌هائوددینی کوری شیخ عوسمانی سیراجوددین

له یادی مەرداندا نامه‌ی مولهوی هه‌یه بو شیخ موحه‌ممد به‌هائوددینی کوری شیخ عوسمانی سیراجوددین نووسیوه و به نامه‌ی دووردریزی ژماره سی دانراوه، ئەم نامه‌ی له یادی مەرداندا زانراوه بو کئ نووسراوه، به‌لام له دهستتوسه‌که‌دا نه‌هاتوه که بو کئ نووسراوه و جیاوازییه‌ی زور له‌ئینواناندا هه‌یه. ده‌قی نامه‌ی مولهوی چۆن له یادی مەرداندا هاتوه:

«تتمه اعتقاد درویشان و تیمه بازوی اعتضاد ایشان، یعنی سرافراز نامه سامی و مفاوضه واجب الاعزاز گرامی از جانب آن مظهر کلام خدایی و نوازنده نوای آشنایی به سروققت دل‌ریشان رسید، موجب تذکر عهد قدیم گردید. و اظهاری از بابت کثرت شفقت خود فرموده بودید. راست است، استیلاي خلوصیت و اشتیاقی که از طرف فقیران شاهد صدق علی ذالک الحال و اصتق دلیل علی هذا المقال. آری:

عشق هر چند بین بین آید میل جذبی ز جانبین آید

ربُّ المشرقین و المغربین طرفین را به جهت طرفین نگهداری فرماید، و آینه یکدیگر را برای انعکاس محبت یکدیگر مصیقل نماید. والحمد لله رب العالمین.

نهاده داغ بر دل همچو لاله کند جان اندرون نی چو ناله
چو از دل برکشد ناگه نوایی جدا برخیزد از هر نی صدایی
ز مضمونش هر آن کس واقف آید دعاگویت مستنبط نماید

که حق تعالی ظاهریت را به زینت احکام شرع انور و باطنیت را به زیب رویه صالحان فیوضات گستر قدس الله سرهم الاظهر آرایش دهد و نبض عمل صحت دائماً در بازوی اعتدال تام برجهد.

خصوصاً عمر فرزندان نامیش مفضل دار ز اخلاق گرامیش

پیش کسان کس دعا همین است و بس که انسان بی انصاف به ظاهر و باطن، به صورت انسان است و ظاهر بی باطن یا باطن بی ظاهر وجود و عدمش یکسان. دولت دنیوی به‌المزّه هباء منثور و اهل معرفت از هباء منثور دور و نفور و مذنبان را نهایت به ربّ شکور غفور، ضرور. والسلام علیکم. (مودهریس، ب2، 1385: 426-427)

و‌مکو ده‌بینین ئەم نامه له یادی مەرداندا بەم شیو‌میه هاتوه و له دوا پەر‌مگرافدا نووسیویەتی: «ربُّ المشرقین و ... والحمد لله رب العالمین» و‌اتا کوتای هاتوه، که‌چی هەندیک شیعر و نووسینی تر هاتوون، له کاتیکدا ئەم نامه‌ی که له یادی مەرداندا هاتوه، له ده‌ستتوسه‌که‌ی بە‌رده‌ستی تێمه به‌ دوو نامه‌ی جیاواز هاتوه، نامه‌ی یه‌که‌میان که بو شیخ موحه‌ممد به‌هائوددینی کوری شیخ عوسمانی سیراجوددین نووسراوه و لای تێمه ده‌ستیشان نە‌کر‌اوه بو کئ نووسراوه و به‌م شیو‌میه‌ی:

«تتمه اعتقاد درویشان و تیمه بازوی اعتضاد ایشان، یعنی سرافراز نامه سامی و مفاوضه واجب الاعزاز گرامی از جانب آن مظهر کلام خدایی و نوازنده نوای آشنایی به سروققت دل‌ریشان رسید، موجب تذکر عهد قدیم گردید. و اظهاری از بابت کثرت شفقت خود فرموده بودید. راست است، استیلاي خلوصیت و اشتیاقی که از طرف فقیران شاهد صدق علی ذالک الحال و اصتق دلیل علی هذا المقال. آری:

عشق هر چند [که] بین بین آمد میل جذبی ز جانبین آمد

ربُّ المشرقین و المغربین طرفین را به جهت طرفین نگهداری فرماید، و آینه یکدیگر را برای انعکاس محبت یکدیگر مصیقل نماید. آمین و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی محمد وآله اجمعین».

به‌شه‌که‌ی تریان له ده‌ستتوسه‌که‌دا به‌م شیو‌میه هاتوه و دیاریش نییه نامه‌که بو کئ نووسراوه:

هست نی با دو زبان دل را زبان بشنو از نی چون حکایت می‌کند
خود زده اندر سیاهی اشکریز از جدائی‌ها شکایت می‌کند

و‌ندر آن شکوه‌های جدائی به انواع عبارات، اشارات روانی خواهد کرد. تا کدام افتد قبول اندر حضور. گاهی می‌ماید و گاهی

در ضمن عریضه می گوید که:

ای تاج ولی نه بر سر من منظور ولی نه منظر من
من خاک، ولی نه بر در تو تو روح، ولی نه در بر من

گلشن منی و دماغ بیدردان به بوی تو مست. چراغ منی و روشنایی و پرتوت بر غیر من در هر جا و هر که و هر چه هست.
تو داده بار هر خسی، من مُرده از غیرت بسی یک بار میرد هر کسی، بیچاره جامی بارها

شفای آزار این بیمار به لقای دیدار پر انوار سرکار وابسته بود. هر چند خود را گرفتم نگرستم و انتظاری را نگرستم، روی ننمود. از آن جهت آزارم به طول انجامید و به سان یار غمخوار جدائی را مناسب نمی دید.
چم پهری پورسش دایتم وه راوه خیلای ناوش بیم بهو تهمنناوه

و در آن تمنا در انتظاری می ماندم و این مقوله مشتاقانه را می خواندم:
گر ستانندت به هیچ ای هجر! من بفروشم، و فروشندت به جان ای وصل بستانم ترا. تنها نه همین آزارم از فصل و شفا و
صحتم از دیدن وصل است، بلکه حیات من نه ز جان و ممات من نه ز مرگ است. من الوصال حیاتی و من الفراق مماتی. نی
نی، آزاری را که باعث این همه پرسیدن سرکار و سیب این همه سرافراز نامه های متعدده شکر بار بوده، او را نتوان نام به آزار
بردن بلکه واجب است به نعمتی از نعمت های بزرگش شُمردن.

بر هوا می افکند هر دم کلاهی از حباب
قطره زین شادی که دریا حال او پرسیده است

ورای ضعف بدن به مقام جواب ننوشتن آمدن، علت آن بود که عتاب جناب مستطاب را شیرین پنداشتم و تمنای شیرینی و ترشی
اخیر را داشتم که صفرا زدگان دوری را شافی و حرارت پیوستگان مهجوری را دوی کافی بود. وگرنه اگر چه:
تواضع ز گردن فرازان نکوست گدا گر تواضع کند خوی اوست

تفره را نمی دادم و درگاه بی ادبی را بر روی خود نمی گشادم. از یمن چشم امیر و از برکت همت پیر، حالا صحت کامل حاصل
است. ولی آنچه باقی است قامت کمائی است از رگ و پی آلوده هزار ناله و ولوله و وی وی آرزومند همان مقامخانه ساخته از
نی است.

نهاده داغ بر دل همچو لاله کند جان اندرون نی چو ناله
چو از دل برکشید ناگه نوایی جدا برخیزد از هر نی صدایی
ز مضمونش هر آن کس واقف آید دعاگویت مستنبط نماید

که حق تعالی ظاهرت را به زینت احکام شرع انور و باطنت را به زینت رویه صالحان فیوضات گستر قدس الله سرهم الاظهر
آرایش دهد و نبض طمل صحت دائماً در بازوی اعتدال تمام برجهد.
خصوصاً عمر فرزندان نامش مفصل دار [ز] اخلاق گرامش

پیش کسان کس دعا همین است و بس که انسان بی اتصاف به ظاهر و باطن، به صورت انسان است و ظاهر بی باطن یا باطن
بی ظاهر وجود و عدمش یکسان. دولت دنیوی به بالمزه هباء منثور و اهل معرفت از هباء منثور دور و نفور و مذنبان را نهایت به
رب شکور غفور، ضرور. والسلام علیکم.

ز تاریکی خشم شهوت حذر کن که از دود آن چشم دل تیره گردد
غضب چون درآید رود عقل بیرون هوا چون شود چیره جان خیره گردد

جگه لهوی له یادی مەرداندا دوو نامەکه کراوتمە یک نامە و وایشی بۆ دەچین که ئەو نوسخەیی مامۆستا مەلا عەبدولکەرمیمی
مودەریس سوودی لیوەرگرتووه، لەو نێوەندەدا لاپەرەییەکی یان چەند لاپەرەییەکی کەوتن و ونیون هەبووبێت، بۆیە دوو نامەکی
کردووه بە یەک نامە و هیچ ناماژمەکیشی پێ نەکردووه، هەندیک جیاوازی و شەبیبیش لە هەوو دەقەکەدا هەیە، جیاوازییەکی
تریش که پێویستە ناماژە پێ بکەیت، دوو بەیت لە کوتاییی نامە دووم لە دەستتۆسەکەدا هەیە و لە یادی مەرداندا ئەو دوو
بەیتە نەهاتووه و هیچ ناماژمەکیشی نییه که تەواکەری نامەکیە یان هەر دوو بەیتی جیاوازه، ئێمە وەک تەواکەری نامەکه
لێرمەدا هێناومانە.

نامە بلۆنەکر او هەکانی مەولەوی لە دەستتۆوسی کەریمبەگی جافدا

هەر وەک پێشتر ناماژەمان پێی کرد، لەم دەستتۆوسەدا 25 نامە مەولەوی هاتووه و پێشتر لە سەرچاو هەکانی تردا چاپ و بلۆ
نەکر او نەتەوه و لە هیچ دەستتۆوسیکیشدا بەرچاو نەکەوتوون. ئێمە لێرمەدا بۆ حەوت نامەمان وەک نموونە لێیان خستۆتە ڕوو:

نامە یەکم

دیار نییه بۆ کئی نویسیوه

دیده رمد رسیده پر درد چندی بود که آرزوی دوایی می کرد. سیّد قانون از اشارات کتاب الشّفاى ایشان حکمت العینی آورد، مختصری از شکرگزاری در صد مُطوّل گنجایش ندارد. از آن جهت به هر وصفی باشد بیان مطلب از آدابُ الاصحاب می شمارد که هر مرحمتی را که خامه شریف در نامه اظهار فرموده، انموذجی را از مُفَصِّلِ خلوص این فقیر که در آن آینه نموده، اعلام نموده. آری:

هلا تا نغلطی ناگه نگوئی که از ما عاشقی وز وی نکویی¹
که همچون نیکویی عشق ستوده ازو سر بر زده در تو نموده

اگرچه فقیر دائماً بدین مصرع ترانه خوانم که «هیئات که چون تو شاهبازی تشریف دهد در آشیانم» و تلاقی صحبت ایشان را از خداوند خواهانم بلکه از الّه منایش می دانم ولکن به حسب ظاهر هجرتی را کرده اند و ترک علایق را صوراً بر خود آورده اند، از آن نسبت باید رشته تعلّق باطنی را از همه بگسلند و خیالات این و آن را در خاطر عاطر نهند و اکسیر آن آستان را جهت مسّ خود فرصت شمارند و پای استقامت را محکم دارند، بر اهل استقامت فیض نازل می شود. نمی بینی تجلی گرد کوی طور می گردد؟

هزار کس که یک مطلب داشته باشند به یکی منسوب و یک کس که هزار آرزو دارد به هزار کس محسوب است. انّ الکثیر یصیر بجهة الوحدة والواحد یصیر بالنسبة الکثرة کثیراً ومتعدداً ولان اختلاف المشارب معلوم والفیض علی حَسَب الاستعداد مقسوم، إصبر واقترّب واستقم كما أمرت ولا تضطرب.

اوحدی شصت سال سختی دید تا شبی روی نیکبختی دید

حق تعالی از خودبینیت رهاناد و به خودبینیت رساناد. آمین. والسلام.

نامه‌ی دووهم

دیار نییه بۆ کئی نویسیوه

عرضه آنکه در مقابله عودت خیریت به شکرانه [بازم]² و بعد، در مملکت دلداری حکمت حکومت را لازم که به پنهان فرمودن دیدار مصائب روزگار را چون بلای بدسلوکی اغیار پیش عاشق دل افکار سهل خواهی فرمود. آری، روحانیت محبت نیاز، اگرچه چیزی نمی گوید شربت شدت ناظره گستاخی می پوید. اگر قاصد شریف می پرسد «پیرانه سر نهاده سر در ره سگانت»³، ای مستغنی ترحمی و التفاتی. و اگر ازین کاسد ضعیف می پرسد، «موی سفید کرده ام جاروب آستان»⁴، ای بی پاک غنی! از جور اغیار خلاصی و [نجاتی].⁴ ای کاش مرحمت ایشان مصوّر شدی و ولایت خلوصیت درویشان مجسّد گشتی، صاحب شکایت آن وقت می دانستی که عدالت به چه نوع است و نوای شکایت از دست مخالفان ناراست در چه آهنگ. اما چه فایده، مانده راه حجازی و عراقی، چگونه عاقبت به نغمه حزین عشاقی. الباقی عند التلاقی.

نامه‌ی سیمهم

دیار نییه بۆ کئی نویسیوه

عرضه آنکه در فکر این بودم که بگویم [...] ⁵سهل اقبال در این کهنه دیر غلغله افتاد که العود خیر. چنان چابکتر از روزگار وصل گذشتی، سفری دیگر فرمودی. دعای سفرت را خواندم که سفر رفتنت مبارک باد، به سلامت روی و باز بازایی و بدین بیت ختم عریضه را نمودم:

ما در این شهر غریبم و در این ملک فقیر به کمند تو گرفتار و به دام تو اسیر

اگر دورم وگر نزدیک غرض اندر میان سلامتی تست. والسلام علیکم.

نامه‌ی چوارهم

وله عریضة معدوم به حضور عبدالله پاشا نوشته

عرضه آن که جایی هست بر لب آب سیروان چون چشم بی محتاجان آبی بر وی جاری نگردیده و چون دلی خالی از عشق زخم کلنگی⁶ نچشیده، اگر چشم میر و همت پیر بر مطابق تدبیر آید شاید آبی به روی کار آوریم وگر نشد نشد. والسلام ختم الکلام.

نامه‌ی پینجه‌م

دیار نییه بۆ کئی نویسیوه

1- نهم دوو بهیته له دستننوسه کهدا به شیوه‌ی «هلا تا نغلطی ناگه نگوئی الخ رباعی» نووسراوه.

2- نهم وشهیه روون نییه و به باشی ناخویندریتهوه.

3- به شیوه‌ی «پیرانه سر نهاده سر در ره سگانت» نووسراوه و دروست نییه.

4- نهم وشهیه روون نییه و به باشی ناخویندریتهوه.

5- لهم شویندها بوشاییهک همیه و بۆی همیه وشهیهکی لی کهوتیبت.

6- له دستننوسه کهدا به شیوه‌ی «کلنی» نووسراوه و لێردها هیچ مانایهک نادات.

از جانب محبّ جنانی و محبوب جانی، نداوت و طلاوت و طراوت و حلاوت اشارات عبارات، به سان [آب] حیوان، مردگان تاریک نشان دوری را زندگانی بل حیات جاودانی بخشید.

و بعد، حکایت دوری را چگونه به تحریر آرم و شکایت رنجوری را به چه نوع در مسلک تقریر منسلک شمارم: حدیث هول قیامت که گفت واعظ شهر کنایتیست که از روزگار هجران گفت

بل اتصال معنوی بدل انفصال صوری است. آری:

به تن مقصرم از دولت ملازمت ولی خلاصه جان خاک آستانه توس

توصیه‌ای از آن محبّ مرقوم فقیر معدوم را معلوم و مفهوم می‌شد، چه احتیاج بدین استمرار؟ کالای اخلاص ایشان در بازار درون درویشان در غایت مقبولی است و نهایت ارتیاج. بلی:

من آن نیم که دهم نقد دل به هر شوخی در خزانه به مهر تو و نشانه توس

اگر دیده از دیدنت مایوس است، دل غمدیده پیشت محبوس است. فنعن ما قبل، و علی قولنا اصدق دلیل.

اگر دوست به چیزی نمی‌خرد ما را به عالمی نفروشم مویی از سر دوست

و در هیچ بابت بی‌فهمت نمی‌خوانم و بی‌شعورت نمی‌دانم. ولی مثلاً در اقامت و حضر و در هجرت و سفر سرّی که در قضا و قدر مکنون است به اختیاری است که از اختیار بیرون است.

از هر طرف که رفتم جز وحشتم نیفزود زنهار از این بیابان وین راه بی‌نهایت در این شب سیاهم گم گشته راه مقصود از گوشه‌ای برون ای ای کوکب هدایت

نه ما را گفتگوی شاید و نه شما را قیل و قال باید. فاسلم لزیك تسلم لانه يعلم و انت لا تعلم. یقین که کردارش بری از مصلحت و اطوارش عری از حکمت نیست

مکن تعجیل در تحصیل مقصود بسا دیرا که باشد خوشتر از زود

و به حسبّ الظاهر آزار زانو و درد پا مانع آمدن آنجا گردید، «پای ما لنگ است و منزل بس دراز». و اما فی الحقیقه تلاقی را محال و وصال دیگر را اشکال خواهم دید.

من گدا و تمنّای وصال تو هیهات کجا به چشم ببینم خیال منظر دوست

والسلام علیکم

نامه‌ی شه‌شهم

دیار نییه بۆ کئی نووسیوه

قوة بصارت و قرّة بصیرت به اعتدال صورت و حسن سیرت و برکت علیها مئه و سریرت بر خلوت و جلوت سرور و محبور و چشم بینش از همه گردی و دل دانش از همه دردی دور باد.

فأما بعد، در همه کار تأمل کن و تحمّل. اتبع السبیل السوئ لا السبیل «واصبر کما صبر اولوالعظم من الرّسل». حق تعالی تائی را مستحسن دید از آن جهت آسمان و زمین را شش روز آفرید و الا جناب بی چند و چون إذا قضی امرنا فانما یقول له کن فیکون، آناء الیل والنهار آگاهی و کماهی از رضای خالق دارد.¹ مخلوق را به دقت نظر اگر تماشای کنی، سر به سر نه در زمشان عقابی پیدا و نه در مدحشان ثوابی هویدا. از قول و فعلت اگر حق خشنود است خشنودی همه خلق نابود است و الا هر کسی هر چه گوید راست و عاجزی از راستی نه سزاست. هر کسی به هر طوری در هر عصری و هر توری فقیر را قنّی گوید، دلت ره پریشانی نپوید. اگر راست است از عیب خود خبر دارم کرده روی به اصلاح خود خواهم آورد و اگر دروغ است درخت را از بستان من نکنند که غیابان من از فیض ذوالمنن با صابون پند، سیاهی معصیت شسته نشود مگر به آب غیبت و علی الخصوص ای دلداری!

خلق در اوضاع و اندر کار من «هر یکی از ظن خود شد یار من»

چشم بیرون پر ز پای² خود گشاد «وز درون من نجست اسرار من»

سرایلان به سرایم خوانند و کدخدایان کدخدایم دانند و مدرّسان اهل تدریس شمرند و ملّیسان به زمره تبلیسم گمان برند و بیگانه و خویشان خویش و توانگرانم توانگر و درویشانم درویش گویند. باری، به هر نوعم دانند گویم آری،

1- «دار» نووسراوه.

2- به‌داخوه ئهم وشه به باشی ناخویندریتهوه.

سەرچاوه‌كان

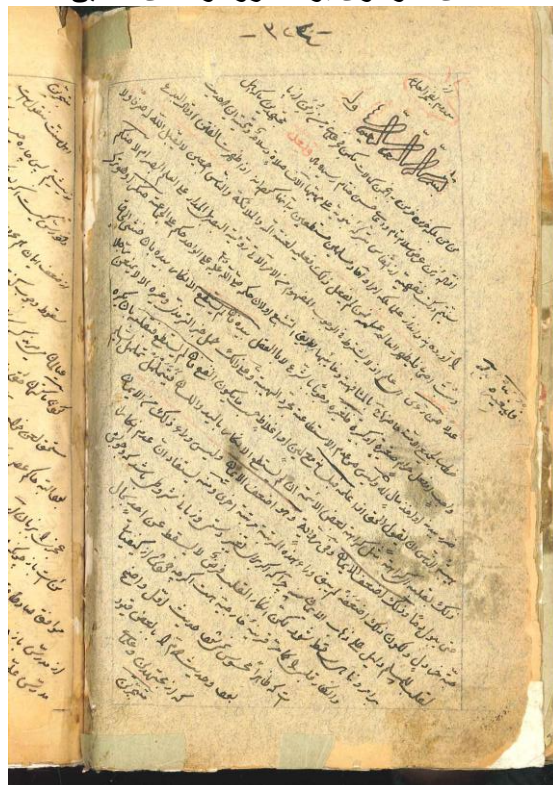
وینہی دہستووسہکان

[illegible]

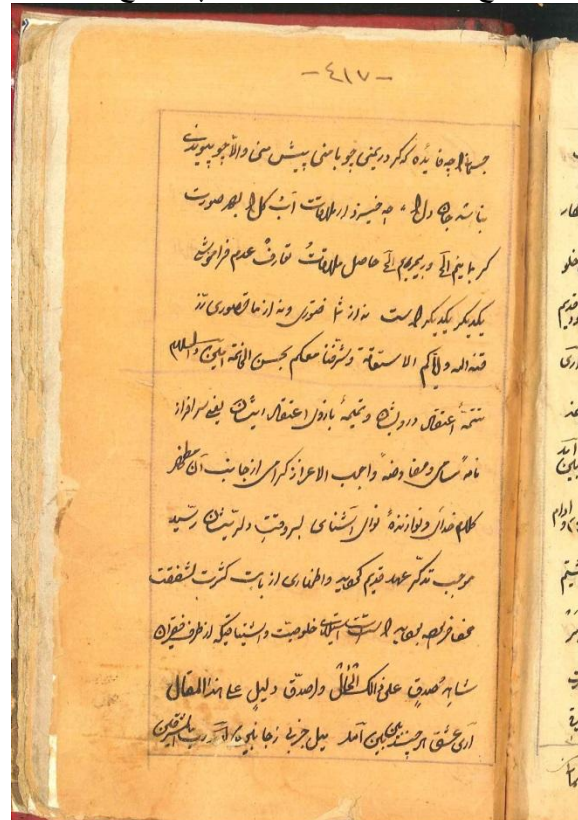
لهم بمرگیه پشدا میژووی 1299 ی کوچی تو مار کراوه

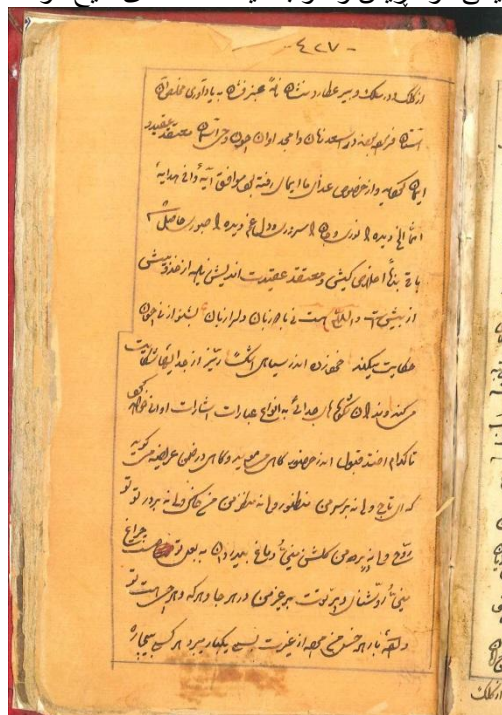
نامه‌ی مهولموی بۆ فهخر و لهولمهای سنه‌یی

نامه‌ی مه‌له‌وی بو شیخ موحه‌مه‌د به‌هائو ددینی کوری شیخ عوسمانی سیراجو ددین

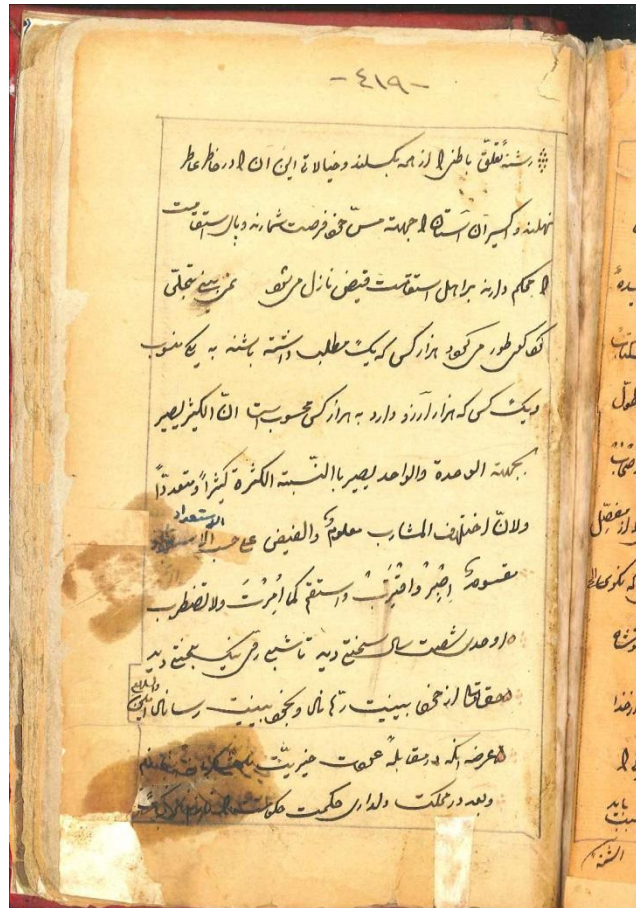

ئه‌و نامه‌یه‌ی مه‌لا عه‌بدولکهریمی موده‌ریس و ه‌کو به‌شیک له‌ نامه‌ی شیخ موحه‌مه‌د به‌هائو ددینی هیناویه‌تی

- 218 -

[illegible]

خلاصة المقال

يحتوي كشكول كريم بك ابن فتاح بك الجاف (1885-1949) جزأين، ويتكون الكشكول من أجزاء عدة، خُصص قسم كبير منه لأشعار ومكتوبات مولوي، بالرغم من حذف اسم كاتب هذا القسم من الكشكول عمداً، إلا أنه يُرى في نهايته التاريخ الهجري 1299 هـ و 1309 هـ، وخط المخطوط ليس لكريم بك نفسه، إذ يبدو أنه كُتب قبل ثم وصل إلى يد كريم بك بشكل من الأشكال. في هذا الكشكول كُتب إحصاء كثير وقريب لسائر أشعار مولوي بخط جميل، وفي قسم منه خلاصة (العقيدة المرضية) لمولوي، لكن القسم المثير للجدل في هذا المقال أن في قسم منه أربعاً وأربعين رسالة لمولوي مكتوبة، حيث جاءت تسع عشرة منها في (يادي مهردان)، وخمس وعشرون منها لم تذكر في أي موضع، وقسم مما طبعت في (يادي مهردان) للشيخ عبد الكريم المدرس تخالف مخطوطات رسائل مولوي في كشكول كريم بك الجاف مخالفة تبدو أكثر في الرسالة الشهيرة لمولوي الذي كتبها لـ (فخر العلماء السنندجي)، نحن في هذا المقال رغماً عن التدقيق على المخالفات الواردة في الرسالة المكتوبة لفخر العلماء، نعرض جزءاً من تلك الرسائل التي لم ترد في أي مصدر مخطوط أو مطبوع.

كلمات مفتاحية: مخطوطات كردية، كريم بك الجاف، مولوي، رسائل مولوي.

Abstract:

Karim Bey Fattah Bey of Jaff's Kashkul (1885-1949) consists of two volumes. A great part of Kashkul is dedicated to Mawlawi's poetry and writings. Although the name of the author of this part of Kashkul is deliberately erased, the years 1299 and 1309 Hijri are seen at the end of the writings, which are not written in Karim Bey's own handwriting. However, the writings, somehow, reached Karim Bey of Jaff's hands. In Kashkul, most, if not all, of Mawlawi's poems are recorded in a beautiful handwriting; moreover, in a section of it, the summary of Mawlawi's Aqiday Marziya is also provided. However, the interesting subject that this article studies is that, in Kashkul, forty-four of Mawlawi's correspondences are written, nineteen of which are found in Yadî Merdan, but twenty-five of them are not documented anywhere. Some of the letters documented in Mollâ 'Abd-al-Karim Modarres's Yadî Merdan differ somewhat from the manuscripts of the same letters found in Karim Bey's Kashkul. This difference is particularly salient in Mawlawi's epistle to Fakhr-ul-Ulama of Sanandaj. In this article, besides studying the differences among the letters in the two sources mentioned above, some of the letters that are not found in any print or manuscript sources are also documented.

Keywords: Kurdish manuscripts, Karim Bey of Jaff, Mawlawi, Mawlawi's letters